

FERRARIJEVA PLATNA U KORU SPLITSKE KATEDRALE

Šest velikih platna u koru splitske katedrale, rad slikara Pietra Ferrarija, nisu već decenijama bila više praktički vidljiva. Potamnijela, zgužvana i oštećena, ta su platna bila gotovo potpuno izgubila i one svoje skromne kvalitete kojima su pridonosila baroknom ugođaju onoga kora što ga je nadbiskup Marko Antun de Dominis bio dodao u početku XVII st. oktogonalnom prostoru Dioklecijanova mauzoleja. Sada, pošto ih je nedavno restaurator Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju Filip Dobrošević restaurirao, možemo se vratiti na te slike, koje smo, u okviru tadanjih mogućnosti, bili analizirali u dvije svoje studije prije dvadesetak godina.

Kako smo tada bili napomenuli, autora tih slika Pietra Ferrarija prvi je uveo u literaturu još god. 1858. Ivan Kukuljević u svom »Slovníku«, ekscerpirajući podatke iz računске bilježnice splitskog nadbiskupa Stefana Cosmija koja se čuva u splitskom biskupskom arhivu. Iz tih podataka proizlazi da je slikar Ferrari djelovao u Splitu između god. 1683. i 1685. i tu izveo nekoliko radova među kojima šest slika u koru katedrale. Kukuljević ne govori o samim slikama, već se jedino pita zašto Ferrari nosi naslov »Pittor Epis(copi)« kad je Cosmi bio nadbiskup, odnosno, po kome je biskupu Ferrari nosio tu titulu.¹

Ferrarija navodi zatim Bulićev, Jelićev i Rutarov vodič Splita i okolice i to uz Ponzonija i Capogrossa kao jednog od autora slika u splitskoj katedrali².

U svojim ranijim radovima donio sam ponovo podatke o Ferrariju iz Cosmijeve bilježnice, koje citiram i ovdje u potpunosti u bilješki, a iz kojih proizlazi da je taj slikar u koru splitske katedrale izradio velika platna s prizorima iz života sv. Dujma. U tim prilično nesređenim i kronološki nesvrstanim bilješkama splitskog nadbiskupa slikar se na jednom mjestu navodi kao Pietro Ferrari koji je živio kod nadbiskupa četiri mjeseca, drugi podatak je isplata za platna u koru, a treći povezuje te podatke, da je platna u koru izradio »Pittore Epis(copi?)« (biskupov slikar?) koji je boravio u nadbiskupovu domu. Iz toga je jasno da je Pietro Ferrari autor korskih slika i da ih je izradio god. 1683—1685³. Taj se datum tačno uklapa između vizitacije nadbi-

¹ I. Kukuljević, Slovník umjetnikah jugoslavenskih, Zagreb 1858, str. 83.

² Bulić-Jelić-Rutar, Guida di Spalato e Salona, Zadar 1898, str. 103.

³ Podaci o slikaru nalaze se u svesku s naslovom »Scritture delle spese fatte da Mons. Arcivescovo Cosmi et altre spettanti all'arciv. di Spalato«, koji se čuva u Arhivu stare nadbiskupije u Splitu (br. 49). U toj se knjizi nalaze prepisani iz nekog ranijeg predloška, često bez kronološkog reda, razni računi nadbiskupa Cosmija (za popravke u nadbiskupskoj palači i u katedrali, za crkveno ruho, milostinje, pokrštavanja, putovanja itd.) kao i neki dokumenti koji se odnose na djelovanje tog nadbiskupa. U vezi su s našim slikama ovi podaci:
(str. 5)

1683
16 Gen(ai)o

p(er) far aggiustar 4 quadri del Domo dal Pittor Epis(copi ?) . . . . L. 62

skupa Cosmija iz god. 1682—1683, koja donosi nadbiskupov nalog za izradu tih platna, i vizitacije istoga nadbiskupa iz god. 1704, koja prvi put spominje taj ciklus slika.⁴

Teme su Ferrarijevih slika: »Sv. Petar šalje sv. Dujma u Dalmaciju«, »Sv. Dujam propovijeda kršćanstvo na salonitanskom forumu«, »Sv. Dujam krsti Salonitance«, »Sv. Dujam ozdravlja bolesnike pred očima prefekta Maurilija«, »Mučenje sv. Dujma« i »Smrt sv. Dujma«. Ti su prizori uzeti tačno prema životopisu sveca, koji se čita u splitskoj katedrali na njegov blagdan, a četvrti i šesti prizor, s desne i s lijeve strane biskupova trona, manjeg su formata od ostalih. Prizori nisu poredani u koru kronološkim redom.⁵

U prvom je prizoru prikazan sv. Petar kako pokleklo sv. Dujmu pokazuje tkaninu koju drži anđeo i na kojoj je naslikan brdoviti pejzaž Dalmacije i njen grb s leopardovim glavama na plavom polju, simbolično ukazujući na daleki dalmatinski kraj u koji će svetac poći propovijedati evanđelje. Dalmaciju po svoj prilici simbolizira i skupina »barbara« s desne strane platna, među kojima se ističe sjedeći lik snažnog mišićavog, brkatog, tamnoputog polugolog muškarca kome je donji dio tijela obavijen u tkaninu žarke crvene boje. Oko sveca s lijeve strane slike je skupina ljudi, po svoj prilici vjeronjsnika, koje će sv. Petar slati u druge strane svijeta da propovijedaju evanđelje.

U drugom je prizoru s lijeve strane uspravni, gotovo sablasno impostirani lik sv. Dujma, koji u patetičnoj pozi propovijeda s križem u ruci. Pred njim je sakupljen dalmatinski puk koji je ovaj put prikazan u kostimima slikareva vremena: dama plave kose u bijeloj haljini i crvenom plaštu s velikim dekolteom, pa muškarac u plavome s bijelom perikom, pa druga gospoda i dame u baroknim odjećama, među kojima daju notu egzotičnog i orijentalnog likovi s turbanima, možda nadahnuti turskim trgovcima koji su se tih godina kretali u vrevi splitske luke.

Na trećem platnu sv. Dujam krsti Salonitance vodom Jadrā, dok na nebu brojni nemirni i bucmasti anđeli raširenih krila drže na trakama citate u vezi sa značenjem krštenja. Među prikazanim građanima ističu se dječčić s okruglom kapom, starac s turbanom i ratnik s kapom na kojoj se vije bijela perjanica.

1685
24 Ap(ri)le

p(er) sei quadri grandi nel Choro calcolati 10 cecchi(ni) l'uno val. . . . . L. 1560
In Cornice dorata ai med(esim)i . . . . . L. 170

(str. 15)

1685

13 d(ett)o

(tj. siječnja)

(str. 17)

16 Xbre 1683.

Al pittore Epis(copi ?) che aggiustò alcuni quadri della Chiesa duc(at)i 8
m(one)ta di Ven(ezi)a
I quadri del Choro, che sono sei fatti da Pittore tenuto in Casa apposta, si
possono calcolare a duc(ati) 30 di m(one)ta Ven(et)a l'uno in t(u)l(to)
duc(at)i 180

O Ferrarijevīm slikama u Splitu već sam pisao u radovima Slike domaćih slikara iz XVII st. u splitskoj katedrali, Split 1944, str. 8, 11—12, i Barok u Splitu, Split 1947, str. 63—65.

⁴ Visitatio prima generalis habita ab Illmo et Rmo Stephano Cosmi Archiepiscopo Spalatensi anno 1682—83 (Arhiv stare nadbiskupije u Splitu, br. 47), str. 39.

Visitatio generalis facta autoritate Illmi et Rmi Dni Stephani Cosmi Archiepiscopi Spalatensis a perillri . . . Ioanne Manola anno 1704 (Arhiv stare nadbiskupije u Splitu br. 55), str. 2.

⁵ F. F. Nakić, Proprium Sanctorum pro dioecesis spalatensis et makarskensis, Split 1906, str. 11—12.

Četvrto platno prikazuje s lijeve strane prefekta Maurilija u crvenom plaštu na visokom prijestolju, okružena savjetnicima, među kojima jedan stariac pokazuje prema desnoj strani slike, gdje sv. Dujam u ljubičastoj »moceti« i kapici poput biskupa iz doba baroka (je li to Cosmijev portret?) ozdravlja bolesno dijete u krilu majke, dok grupa bolesnih i prosjaka unaokolo očekuje od sveca druga čudesa.

Peti prizor prikazuje u sredini pokleklog sv. Dujma u bijeloj košulji i sklopljenih ruku, kome su na pod pali mitra i biskupski štap, te snažnog, tamnoputog, polugolog krvnika s velikim mačem u ruci. Prizoru prisustvuju još četiri lica.

Posljednji prizor prikazuje izmučenog sveca pred samu smrt. On leži na podu na nabranoj bijeloj albi okružen mučiteljima, vojnicima i građanima Salone. Na stoli umirućeg sveca žutom su bojom napisana slova BPF.

Ovu slikarevu siglu — znajući ime majstora i isljučujući stoga interpretaciju slova »F« kao »fecit« — protumačio bih kao »Benedicite Petrum Ferrari«, tj. kao zaziv svecu kome je slikar posvetio taj svoj veliki ciklus.

Analogiju za takvo tumačenje imamo u potpisu Tripa Kokolja u crkvi sv. Ane iznad Perasta, gdje se Kokolja 1693. (dakle osam godina nakon Ferrarija) potpisao: V MOLITVACH TVOIECH SPOMENISE OD MENE GRESCNICA TRIPO COCOGLIA PITUR MOLIM. Položaj Ferrarijeve sigle na stoli umirućeg zaštitnika Splita daje nam osnovu za takvu interpretaciju.⁶

Kvaliteta Ferrarijeva ciklusa u cjelini je loša. Grupiranja likova su često nelogična, crtež je nesiguran, perspektiva neznalačka, anatomski su detalji diletantski riješeni. Ima, međutim, jedna kvaliteta koja izbija iz svih tih slika. To je barokni dekorativni osjećaj koji efektno i dinamično živi na svim tim platnima. Zvonkost kolorita s akordima zlata, crvenog, zelenog, plavog i žutog, kao i snažni svjetlosni kontrasti i igre svjetla i sjene pridonose tom općem dojmu.

Na nekima od kompozicija osjeća se nastojanje da se ostvari neki prostorni ritam i odrede glavne koordinate: vertikala lika sv. Petra na prvom ili sv. Dujma na drugom prizoru, pa skulptorski riješen lik rimskoga prefekta na četvrtom ili bijela silueta ispaćenog sveca na posljednja dva prizora takve su okosnice oko kojih se kompozicija više ili manje uspješno nastoji razviti.

Arhitektonski elementi mogu se naročito uočiti u prizoru s rimskim prefekom, koji se događa u dvorani okruženoj stupovima u pozadini koje se jasno vidi monumentalna klasična građevina s nišama i lukovima.

Ako analiziramo sve komponente ovih Ferrarijevih platna, vidjet ćemo da su na njima ipak, usprkos nekim nelogičnostima, najkvalitetniji kompozicioni zahvati, dok su slikarska izvedba, tretiranje pikturalne materije i crtež neosporno mnogo slabiji.

Stilska analiza tog ciklusa slika stavlja ga bez sumnje u utjecajnu sferu Caravaggia i, još više, njegovih sljedbenika. Ferrari je očito poznao djelo velikog majstora i osjetio značenje njegove umjetnosti. Naravno, Ferrari se nije mogao ni približiti izvanrednoj snazi toga najvećeg majstora talijanskog

⁶ K. Prijatelj, Slikar Tripo Kokolja, Rad JAZU 287, Zagreb 1952, str. 13.

baroka, niti osjetiti suštinu njegovih svjetlom obasjanih i dramatikom prožetih likova. Analogije s Caravaggiom kod Ferrarija su više u preuzimanju nekih »ikonografskih« pojedinih u kompozicijama. Lik umirućeg sv. Dujma na posljednjem prizoru vrlo je blizak liku mučenog sveca na Caravaggiovoj slici »Mučenje sv. Mateja« u crkvi S. Luigi dei Francesi u Rimu, što možemo utvrditi iz detaljne uporedbe svečeve impostacije, te njegove glave, ruku i nogu. Na toj istoj Caravaggiovoj rimskoj slici imamo također i lik gologa krvnika koji nas podsjeća, samo nešto manje, na onoga iz splitskog prizora svečeva mučenja. Tih analogija s Caravaggiom u širem smislu moglo bi se još naći.⁷

Zahvaljujući prof. Jacquesu Thuilleru, profesoru sveučilišta u Dijonu, mogu ovdje iznijeti i vrlo zanimljiv podatak, da je kompozicija Ferrarijeve slike »Sv. Dujam krsti Salonitance« izravno preuzeta iz bakroreza francuskog Caravaggiova sljedbenika Claudea Vignona (1593—1670), koji prikazuje »Sv. Filipa kako krsti eunuha etiopske kraljice«. Sam ga je Vignon rezao u bakar prema svojoj danas izgubljenoj velikoj kompoziciji naslikanoj 1638. za parisku katedralu Notre Dame, za seriju velikih slika koje je za tu crkvu svakog svibnja naručivala od jednog mlađeg talentiranog slikara pariska bratovština zlatara. Usporedba ovog bakroreza i Ferrarijeve kompozicije pokazuje da je Ferrari preuzeo gotovo sve elemente slike francuskog umjetnika i da je unio samo neke sasvim sporedne vlastite varijante. Mislim da je uporedba kompozicija Ferrarijeva platna i Vignonova bakroreza (čiju fotografiju zahvaljujem također prof. Thuilleru i koja je snimljena po primjerku iz njegove zbirke) najbolji dokaz za tu tvrdnju, koja nas navodi na pomisao da je Ferrari možda i za neke druge slike uzimao u cjelini ili detaljima kompozicione sheme prema suvremenim slikama i bakrorezima, što je po svoj prilici i razlog veće kvalitete kompozicije u odnosu na izvedbu. Za to bi govorio i podatak da nas lik vojnika na slici »Smrt sv. Dujma« podsjeća, ako ga invertiramo, na ratnika sa slike »Uskrsnuće Kristovo« francuskog manirista Antoinea Carona (oko 1520—1598) u muzeju u Beauvaisu. Ti nam detalji pokazuju i posebnu povezanost Pietra Ferrarija s francuskim manirističkim i baroknim slikarstvom, a za povezanost s francuskim »caravaggistima« govori i tipična tamnomsmeđa i rumena gama koja se ondje često javlja.

O slikaru Pietru Ferrariju ne znamo ništa, ali možemo pretpostaviti da je bio Emilijanac, jer se u to doba naročito u Parmi javlja nekoliko slikara toga prezimena. Susrećemo, tako, slikara Bernarda Ferrarija (1689—1718) koji djeluje u Piacenzi, pa Paola Ferrarija (oko 1700— nakon 1749), slikara i arhitekta rođenog u selu Sissa u provinciji Parma, i njegove sinove Pietra Melchiorrea (1735—1787) i Lorenza (djeluje između 1771—1829), zatim drugog slikara po imenu Paolo Ferrari (1730 — nakon 1783) koji je također bio aktivan u Parmi i, na kraju, Antonija Ferrarija (1736—1802), aktivnog u Piacenzi, Donnina Ferrarija (1739 — nakon 1817), arhitekta iz sela Antogniano u provinciji Parma, Evangelistu Ferrarija (?—1770), slikara i arhitekta iz sela Torrechiara u provinciji Parma, i njegova brata Giuseppea Giacoma Ferrarija (1747—1807) također slikara i arhitekta iz Torrechiare.⁸ Tu bi pret-

⁷ R. Longhi, *Le Caravage*, Milano 1952, sl. 17, 28.

⁸ Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, sv. XI, Leipzig 1915, str. 440, 446, 448, 453, 458, 460, 460—461. Provincia di Parma-Inventario degli oggetti d'arte in Italia, Ministero dell'Educazione nazionale, Roma s. d., str. 36, 37, 51, 79, 136, 150, 151, 152, 199, 202, 206, 265, 268, 274, 296, 302, 304.

postavku moglo čvršće potvrditi detaljnije proučavanje malih majstora kasnog seicenta u Parmi i okolici i uspoređenje njihovih djela s Ferrarijevim radovima.

O slikaru Pietru Ferrariju, koji bi u tim krajevima djelovao oko god. 1685. i vremenski odgovarao našem majstoru, ne zna ništa ni poznata povjesničarka umjetnosti iz Parme dr Augusta Ghidiglia Quintavalle, koja mi je to saopćila svojim pismom od 11. XI 1965.

Po svoj prilici je naš Pietro Ferrari bio, kao što je česta pojava u doba baroka, putujući umjetnik koji je imao stalnu službu kod nekog nama nepoznatog biskupa — što možemo zaključiti iz njegove neobične titule »Pittor Episcopi« — kod kojega ga je mogao upoznati splitski nadbiskup Cosmi i pozvati ga u Split. Iako je Cosmi bio rodnom iz Venecije, možemo po stilu pretpostaviti da Ferrari nije bio Mlečanin, jer njegova platna ni po čemu ne odaju stilske karakteristike mletačkog slikarstva toga vremena osim nekih izvanjskih i možda slučajnih srodnosti sa slikarstvom Francesca Maffeia.

Koliko god skromna po svojoj kvaliteti, ova dekorativna i efektna platna velikog formata, koja su došla na mjesto zamišljenih i neostvarenih Ponzonijevih kompozicija, zaslužila su da budu restaurirana, da bi time ponovo došla do izražaja u sugestivnom ambijentu unutrašnjosti inače arhitektonski nesretnog kora splitske katedrale, u kome se, uz prekrasna romanička korska sjedala, nalaze platno Jacopa Palme Mlađega i šest manjih slika Mateja Ponzonija.

42. Pietro Ferrari, Sv. Dujam krsti Salonitance, Split, kor katedrale

43. Pietro Ferrari, Sv. Dujam krsti Salonitance (detalj) Split kor katedrale

44. Pietro Ferrari, Sv. Dujam propovijeda kršćanstvo u Saloni, Split, kor katedrale

45. Pietro Ferrari, Sv. Dujam propovijeda kršćanstvo u Saloni (detalj), Split, kor katedrale

46. Pietro Ferrarini, Sv. Petar šalje sv. Dujma u Dalmaciju (detalj), Split, kor katedrale

47. Pietro Ferrarini, Smrt Sv. Dujma, Split, kor katedrale

48. Pietro Ferreri, Sv. Petar šalje sv. Dujma u Dalmaciju, Split, kor katedrale

49. Zietro Ferrari, Sv. Petar šalje sv. Dujma u Dalmaciju (detalj), Split, kor katedrale

50. Pietro Ferrari, Sv. Dujam ozdravlja bolesnika pred očima prefekta Maurilija, Split, kor katedrale

51. Pietro Ferrari, Sv. Dujam ozdravlja bolesnika pred očima prefekta Maurilija (detalj), Split, kor katedrale

52. Pietro Ferrari, Mučenje sv. Dujma (detalj), Split, kor katedrale

53. Pietro Ferrari, Mučenje sv. Dujma, Split, kor katedrale